

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/347937052>

Bitlis Kent, Kültür ve Toplum

Chapter · December 2020

CITATIONS

0

READS

113

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:



Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi Ve Türkiye Cumhuriyetinin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu [View project](#)

Kentin Öteki Yüzleri: Bitlis'te Şego ve Bıdri Arap Aşiretleri Özelinde Kent, Kamusal Alan ve Dilin Sonraki Kuşağa Aktarımı

Deniz AŞKIN*

Giriş

Dağlık ve engebeli bir arazi üzerine kurulan Bitlis, aşiret örgütlenmeleri ve farklı etnik gruplar için oldukça verimli bir zemin sunmaktadır. Ayrışmaların, bütünleşmelerin ve bazen de iç içe geçişlerin izlerini taşıyan Bitlis merkez ve ilçeleri bu yönüyle araştırmacılara farklı çalışma alanları sunmaktadır. Bu çalışma ise Osmanlı Devleti'nde toplumsal ve siyasal, cumhuriyet döneminde ise kimlik kodları ile neredeyse görünmez olan ancak Bitlis'te büyük bir nüfus kitlesine sahip Şego ve Bıdri Arap aşiretleri üzerine odaklanmaktadır. Gerek Türkiye gerekse de Arap cumhuriyetleri arasında endemik bir kültür özelliği gösteren bu aşiretlerin sahip oldukları sosyo-kültürel ilişkiler sırasıyla Ermeniler, Kürtler ve Türkler ile ilişkilerin izlerini taşımaktadır. Zira bölgede sadece Arap aşiretlerinin olmaması onlarla beraber söz konusu diğer etnik grupların da bulunması süreç içerisinde etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Ancak Şego ve Bıdri

* Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, denizaskin13@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0827-0534

aşiretlerini incelerken yüzyıllar boyunca bölge coğrafyası ile kurmuş oldukları ilişki, onların özgün kültürlerini korumaları için uygun bir zemin hazırlamıştır. Bölgede uzun yıllar boyunca meskûn olmalarına rağmen, 1890 yılında Safi Paşa'nın raporu ile resmi belgelere konu olmaları, onların bölgede kendi mekânlarında yaşadıkları ve siyasal olaylara müdahil olmadıklarına işaret etmektedir. Bu aşiretleri görünür kılan en önemli nedenlerden biri ise Osmanlı yönetimindeki merkezileşme faaliyetleridir. Nitekim uzun yıllar boyunca Osmanlı devlet yönetiminde toplum örgütlenmesinin temelini oluşturan dini cemaatler etnik ve dini kimliğin oluşum referanslarına karışmadan ve devlet için bir tehlike arz etmediği, güvenliği bozmadığı ve isyan etmediği sürece herhangi bir müdahaleye tabi tutulmazdı. Osmanlı Devleti'nin 600 yıldan fazla bir süre hüküm sürmesinin temel argümanlarını barındıran bu politika (Karpas, 2014: 84) söz konusu aşiretler için de geçerlidir. Şego ve Bıdri aşiretlerinin asıl yerleşim alanı olan ve yerel Arapçada *kavar* (kayalık) olarak tanımlanan Sason bölgesi, (Batman) bölgeyi ve bölgenin coğrafi şartlarını anlatması açısından önemli bir kavramdır. Kavar'ın Türkçe karşılığı her ne kadar "kayalık" olsa da kültürel olarak bu kavrama yüklenen bundan çok daha fazlasıdır. Ulaşılamayan, bilinmeyen ayrı, uzak ve sert gibi anlamları ihtiva eden *kavar* sözcüğü Şego ve Bıdri aşiretlerinin Sason bölgesini tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Görüşmeler esnasında *kartal yuvası* olarak da ifade edilen bu bölge yine *kavar* kelimesinin anlamına yüklenen özelliklere işaret etmesi açısından önemlidir. Gerek coğrafi gerekse de sosyo-kültürel olarak uzun yıllar boyunca devam eden bu yalıtılmışlık Sykes'in (1908: 465) bahsettiği gibi farklı ve "anlaşılmaz" Arapçalarının oluşmasına ve halen sürdürülmesinde de etkili olan önemli bir nedendir.

Türkiye'de ciddi oranda bir Arap nüfusu olmasına rağmen onların kimlik, kültür ve siyasal örgütlenmeleri üzerine odaklanan çalışmalar nerdeyse yok denecek kadar azdır. United

States Center for World Mission (USCWM) adlı vakıf tarafından 2008 yılında Türkiye’de yapılan araştırmaya göre 1 milyon 839 bin nüfus ile Araplar, Türkler ve Kürtlerden sonra Türkiye’deki en kalabalık yerleşik 3. etnik grubu oluşturmaktadır¹. Buna rağmen Türkiye Arapları üzerine Türkçe akademik literatürde yeterli çalışmanın olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sonucun sosyo-politik nedenleri ile beraber akademiden kaynaklı bir takım çıkmazları da mevcuttur. Örneğin, yapılan çalışmaların çok büyük çoğunluğu Arap aşiretlerini Kürt aşiretleri başlığı altında incelemesi onların sosyal, ekonomik ve kültürel hayattaki görünürlüklerini silikleştirmektedir. Bununla beraber, yapılan çalışmaların Türkçe olarak yayınlanması onların aşiret isimlerinin kullanımını farklılaştırmış ve aslında aynı aşiret, grup ya da aileye yönelik bilgilerin farklı adlar ile aktarılmasına ve bu alanda bir karışıklığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı Türkçesinden yapılan çeviriler ve yerel Arapçalarının anlaşılmamasından kaynaklı olarak onlar ile ilgili bilgilerin bölgedeki diğer gruplardan toplanması da Arap aşiretleri ile ilgili verilerin ve bilgilerin süreç içerisinde farklılaşmasına neden olmuştur. Örneğin tarihsel kaynaklarda da geçen (Bitlis Salnamesi, 1898; Safi Paşa, 1890: Skyes, 1908: Zeki, 2015) *Malaşego* ifadesi aslında bu aşiretin dışardan bir tanımlanmasına işaret eder. Bu durum onların bölgedeki Kürtler tarafından “mal” sözcüğü ile dışarıdan tanımlandıklarına işaret etmektedir. Zira “mal” bir aşirete değil, Gökalp’ın (2013:22) “siyasal aile toplulukları” olarak tanımladığı aşiret terminolojisinde en alt düzeydeki birime atıfta bulunmak için kullanılır (Yalçın-Heckmann, 2012:43-45). Ancak bu noktada ilginç olan, Şego aşiret üyelerinin dahi kendilerini *Malaşego* olarak dışarıya sunmalarındadır. Bu durum etkilenmeyi ve dışarıdan yapılan tanımlamayı kabul ettiklerine işaret etmektedir. Batman, Muş ve Bitlis illeri özelinde

¹ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/amerikan-vakfindan-etnik-koken-arastir-masi-1041916> (Erişim Tarihi: 27.04.2020)

düşünüldüğünde önemli bir nüfusu teşkil eden Şego ve Bıdri aşiret üyeleri, bölgenin sosyal, siyasal ve ekonomik süreçleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bitlis sınırları içinde düşünüldüğünde çok büyük oranda Mutki ve Güroymak kırsal alanlarında yerleşik iken Tatvan'da bir köyde meskûn olan bu aşiret üyeleri için net bir sayı tayin edememekle beraber kent için oldukça önemli bir nüfusa sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Aşiret örgütlenmesinin kapalı ve içe dönük yapısına bağlı olarak gelişen yerel kültürün detaylı ve anlamlı bilgisine ulaşabilmek gündelik hayata dâhil olmayı gerektirir. Bu bağlamda etnografik bir çalışma ile söz konusu Şego ve Bıdri aşiret üyeleri özelinde aşiret yapısı, dayanışma, kamusal alan tercihleri detaylı bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Bir yıla yayılan bu sistematik gözlem ve akabinde 2019 yılının Mart ve Nisan aylarında aşiret üyeleri ile yapılan derinlemesine görüşmeler kapsamında bu aşiretlerin kültür argümanlarının derin bilgisine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bitlis'in, coğrafi özellikleri, alanın genişliği ve yol güzergahında bulunması gibi bir çok parametrenin etkisi ile farklı kültürel özelliklere sahip aşiretlere ev sahipliği yapmasına ya da aşiretin varlık bulması için uygun bir mekan sunmaktadır. 17. yüzyılda bile Evliya Çelebi'nin (2012: 129) 77 aşirete işaret etmesi ve süreç içerisinde bölgeye yeni göç akınlarının gelmesi ile günümüzde muhtemelen daha fazla aşiretten bahsetmek mümkündür. Bununla beraber günümüzde Bitlis'te büyük aşiret topluluklarının da kendi aralarında parçalandıkları ve sülale temelli "mal" kavramı ile tanımlanmaları daha heterojen ve farklı kimlik özelliklerine sahip sosyal ve politik grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda saha çalışması sürecinde bir takım sınırlılıkları oldu. İlk olarak bölgenin dağlık ve engebeli olması ulaşımı ve uzak aşiret köylerine ulaşmayı sınırladı. İkinci olarak aşiret Arapçasının yerel olması bazı durumlarda iletişimi olumsuz etkilemiş ve çalışma sürecini sekteye uğratmıştır. Ancak buna rağmen

bölgede kalma ile beraber yapılan gözlem ve görüşmelerde bu sınırlılıklar minimum seviyeye indirilmeye çalışılmıştır. Çalışma süresince 2 kadın 23 erkek olmak üzere toplamda 25 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi. Çalışmada görüşme yapılan erkekler için temsili olarak (E) kadınlar için ise (K) harfi kullanılmış ve görüşmecileri tanıtıcı sıfatlar aktarılmamıştır. Görüşmeler kent ve ilçe merkezleri ve kırsal alandaki aşiret üyeleri ile yapılarak çalışmanın anlam bütünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında özellikle kent ve ilçe merkezlerinde aşiret üyelerince kamusal alan olarak kullanılan çayevleri/kahvehaneler, alışveriş mekanları ile toplanma alanları gözlem yolu ile de incelenmiştir.

Siyasal Aile Toplulukları Olarak Şego ve Bıdri Aşiretleri

İlk olarak 19.yüzyılda Avrupa'da evrim teorisinin biyolojik ve ilkel temellerinin açıklanması için kullanılan aşiret kavramı insanlık tarihinde *barbar* bir aşamanın tanımlanmasına işaret etmekteydi. Bu kavram daha sonra yine temel ilkel köklerinden kopmayarak *devletsiz toplumları* tanımlamak için kullanıldı. Buna rağmen günümüzde ise farklı dillerde anlam çeşitliliğine sahip bu kavrama muhtelif anlamlar yüklenmiştir. Örneğin Fransızcada etnik anlamına karşılık gelen aşiret, İngilizcede bölünmüş, parçalanmış toplulukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu farklı kullanım alan ve anlamlarının temel nedenlerini kültürel ve toplumsal yapılanmalarda bulmak mümkündür (Abdulla, 2010: 101). Avrupa ve Ortadoğu toplumlarının örgütlenme başta olmak üzere, ailesel ve güç mücadeleleri hiç şüphesiz farklılık göstermektedir. Ortadoğu'da önemli bir karşılığı olan aşiret kavramının ise günümüzde dahi geleneksel bir toplum yapılanmasına göndermede bulunduğu açıktır. Ancak aşiret kavramının özellikle Türkiye toplumsal ve siyasal süreci içerisinde yeniden şekillendiği ve yeni bir anlam kazanmaya

doğru evirildiğini de görmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında aşiret yapılanmasının merkezi iktidara bağlanma ve otoritesini paylaşma konusundaki isteksizliği günümüzdeki nüfus dağılımlını dahi ciddi anlamda etkilemiştir. II. Mahmut'un bölgede başlatmış olduğu merkezileşme ile başlayan parçalı toplumlulukların tek bir gç –devlet- etrafında toplanması (Doğan, 2011; Gencer, 2015) bazı isyanların sebebini teşkil etmiş ve bunun sonucu olarak da yer değiştirmeler meydana gelmiştir. Bu çalışma özelinde düşünüldüğünde bölgedeki Sason isyanları sonucunda şego ve Bıdri aşiretlerinden binlerce kişinin farklı illere gönderilmesi tarihi belgeler ile ortaya konulmaktadır ².

Dağlık ve zor coğrafi koşullara sahip olmasından dolayı daha önce Sason'da tam anlamıyla kendi varlığını hissettirememiş devletin kolluk kuvvetleri ile bölgeye gelişi ve isyanı bastırarak, Weberyana (2014) anlamda geleneksel otoriteden yasal otoriteye geçişi sağlayan güç değişimi, günümüz toplumsal düzenini büyük oranda şekillendirmiştir. Bu anlamıyla günümüzdeki aşiretler büyük çoğunlukla ikincil konuma düştükleri kendileri tarafından da kabul görmektedir. Ancak buna rağmen aşiret kimliği, kan bağı, dayanışma ve güvenlik gibi nedenlerden dolayı halen özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ciddi anlamda varlığını korumakta ve kendi mensubuna bir aidiyet duygusu verebilmektedir. Nitekim bu durum aşiret ve devlet zıtlığını yani devletin olduğu yerde aşiret, aşiretin olduğu yerde devlet olmamalı (Crone, 1986) tartışmasına

² Sason isyanları sonrası Türkiye'nin birçok iline gönderilen şego ve Bıdri aşiret yeleri çok büyük oranda geri dnmemişlerdir. Nitekim Osmanlı iskn politikası üzere devam eden bu tür durumlarda, hem mevcut yerin düzen ve hkimiyeti sağlanış hem de tarımsal faaliyete uygun yerlere yerleşimler gerçekleştirilerek ekonomik getiri sağlanış (Hallaoğlu, 2010. 68). Günümüzde bu belgeler üzerindeki gizliliğin kalktığı ve Sason isyanı sonrası buradaki aşiret üyelerinin birbirlerinden uzak yerlerde tarıma açık alanlara gönderildikleri görülmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Kardaş, 2016)

farklı bir boyut eklemektedir. Zira aşiret ve devlet aynı anda aynı mekânda olabilir. Ancak güç savaşının devlet tarafından elde tutulduğu bir portreyi de görmek gerekir. Bu yönüyle devlet ve aşiretin birbirini dışlamasındaki karşıtlık ilişkisinden ziyade, Türkiye örneğinde olduğu gibi siyasi olarak örtük bir kabul ve işbirliği içine dahi girebilmektedirler. Özellikle seçimlerde bölgedeki adayların belirlenmesinde öne çıkan aşiret tartışmaları bu olgunun halen değişmiş dahi olsa hem toplumsal hem de siyasal anlamda kendi tortularını koruduğunu göstermektedir. Bu anlamda Şego aşiretinin önde gelen siyasi elitlerinden birisinin “seçimlerde beraber hareket ederiz” (E-1, 65 yaşında) ifadesi, bireysel değil kolektif bir varlığa ve karara işaret etmektedir. Aynı şekilde Bıdri aşiretinin siyasi tercihlerinde önemli etkisi olan bir görüşmeci, “Biz aşiret olarak her zaman devletimizin yanında olduk” (E-3, 56 yaşında) ifadesi de aynı şekilde aşiretin bölgede halen etkili olduğuna, kolektif kararların alınmasına zemin hazırladığı ve devlet nezdinde zoraki bir tanınma sürecine girdiğini gösterir. Bununla beraber saha çalışması sürecinde aşiret üyelerinde devlet ve hükümet ayrımının silik bir görüntü kazandığı ve devleti yöneten hükümetin devlet algısı ile bütünleşmesi dikkate değer bir ayrıntıdır. Bu yönüyle aşiret üyelerinde genel olarak iktidara gelen partinin devleti temsil ettiği algısı hâkimdir. Bu durum devletten yana olmanın iktidardan taraf olma anlamı ile özdeşleştirilmesine neden olmaktadır. Zira mülakat yapılan aşiret üyelerinden E,2'nin (43 yaşında) “bizimkiler hangi parti iktidarda ise onu desteklemeye çalışırlar. Çünkü onlar için devleti yöneten kişi devleti temsil eder.” Mülakat yapılan kişilerden bu yönde ifadeler onlar için “koruculuk sistemi” de devlete karşı borcun ödenmesine yönelik bir sadakat durumuna dönüşmektedir. Bu yönüyle “biz her zaman devletimizin yanında olduk ve gönüllü olarak korucu olduk” ifadesi de konumlanışa işaret etmesi açısından önemlidir. Ancak iktidar partisinin karşısında konuşulmanın az da

olsa bazı durumlarda ortaya çıktığını aşiret üyelerinden E,3 tarafından çözüm sürecine atıfta bulunularak şu şekilde ifade edilmiştir. “çözüm sürecinde biz bölgede yalnız bırakıldık, yanlış olduğunu anlatmaya çalıştık ancak anlatamadık, biz o süreçte çok sıkıntı yaşadık” şeklindeki ifadesi bir anlamıyla süreç içerisinde sergilemiş oldukları sadakatin karşılığını almak istenildiğinin bir izahı olarak anlaşılabilir. Yine özellikle Mutki’ye bağlı dağlık köylerdeki halkın “çözüm sürecinde kendilerinin unutulduğunu” ifade etmeleri benzer şekilde devlete karşı gösterilen sadakatin bir karşılığının görmek istenildiğine işaret edilmektedir. Bundan dolayı *çözüm süreci*’nin sürdüğü yıllarda Milliyetçi Hareket Partisi’ne yönelme nedenlerini bu tür politikalara yorumlamaları dikkat çekicidir.

Cumhuriyet öncesi bölge idari yapılanma özelliklerini günümüz Türkiye’sinde ama özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde görmek mümkündür. Devam eden aşiret örgütlenmeleri, kültürel ve etnik ilişkiler/aidiyetler ve bir anlamıyla ekonomik alışverişler, var olan kültürün devamını ve aidiyetin sürmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle “ kültürel ve toplumsal örgütlenmeye dair süreklilikler” (Yalçın-Heckmann, 2012: 17) ulus devletler bünyesinde çizilen sınırları hiçe sayarak geleneksel ilişkilere devam etmektedir. Zira Bitlis, Muş ve Batman’ı içine alan bölgede meskûn olan Arap aşiretleri özeleinde düşünüldüğünde aşiret kimliğinin etnik yapıyı sahiplenmesi ve bölgede azınlık konumunda bulunmaları onları birlikte hareket etmeye, sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkilerde seçici olmaya zorladığı görülmektedir. Örneğin saha çalışması sürecinde Bitlis ili sınırları içindeki Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin Sason ve Hasköy ilçelerindeki kendi aşiret mensupları ile iletişim halinde oldukları ve özellikle büyük sosyal olaylarda farklı yerlerdeki aşiret mensuplarınının haberdar edildiği dikkat çekmektedir. Bu durum onların kimlik argümanlarını pekiştirerek, onlara bölgedeki diğer aşiretlere karşı güven hissi

verdiğini ifade etmek gerekir. Ancak olayı sadece bu boyutu üzerinden değerlendirmek olguyu eksik görmemize neden olacaktır. Arap aşiretlerinin dil, kültür ve devlet ile olan ilişkileri de onların bölgede kimlik korumasına etkisinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Aşiret yapısı onun ilişki kurduğu kişilerin/grupların sosyal, siyasal ve kültürel özelliklerinden etkilenir; ancak aşiret kimliğinin değişimini mümkün kılan en önemli nedenin ekonomi ve onun üstün bir güç olarak devlet ile kurmuş olduğu ilişkidir (Bruinessen, 2019: 9). Bu yönüyle Mutki ilçesi kırsalında yerleşik olan aşiret üyelerinin kendi ilişkilerini değişen koşullara göre yeniden dizayn ettiği görülür. Özellikle 2019 yılında aktif olarak kullanılmaya başlanan Mutki-Hasköy (Muş) yol güzergâhı sosyo-ekonomik ilişkilerin yönünü değiştirmiştir. Mutki kırsalında bulunan gerek Bıdri gerekse Şego aşiretine mensup köylülerin Hasköy'e ulaşan dağ yolu ile birbirine bağlanması daha önce sınırlı olan ilişkileri tekrardan canlandırmış ve aşiret aidiyetini ve kolektif kimliğini tekrardan görünürlüğüne arttırmıştır. Nitekim bu yeni gelişmenin ekonomik ilişkilerin yönünü de aşiret içine çekmekte ve iletişim kurulan etnik çeşitliliği sınırlamaktadır. Barth 'ın (1969: 10) vurguladığı üzere, bir bölgede birden fazla etnik grupların bulunması, özellikle geleneksel bir toplum için düşündüğümüzde, onlar arasındaki etkileşim ve kaynaşmanın yaşanmasını değil; fakat onların benzerlikler temelinde bir araya gelmesine ve kendi örgütsel dayanışmalarını sağlamalarına neden olmaktadır. Kültürün ve etnik sınırların inşa edildiği bu yöntemde farklar önem kazanmakta ve konumuz itibarıyla aşiretlerin aynı konumda bulunmaları onların bölgede birbirlerine karşı rekabet etme ve diğerinin etkisine maruz kalma durumunu ötelemesine neden olmaktadır.

Şego ve Bıdri aşiretleri arasında iç bir çekişme ve bazı konularda (dil ve etkileşim) bir yerme durumu olmasına rağmen, dışarıya karşı bir birliktelikten söz edildiği görülmekte-

dir. “Dışarı”nın doğrudan bölgedeki Kürt aşiretlerine yönelik olduğunu aktaran bir görüşmeci “kendi içlerinde farklılar var ama Kürtlere karşı birleşiyorlar, birbirilerine sahip çıkıyorlar yani” (E-25, 34 yaşında) tarzında bir ifade sarf etmesi azınlık durumunu ve aşiret bağları arasındaki sıkı ilişkiyi göstermektedir. Buna rağmen mülakat yapılan ve bölgedeki diğer Kürt aşiretleri ile olan ilişkiler sorulduğunda “ben kendimi 10 torba Arap sabunu ile yıkasam da ben batıda Kürt oluyorum, onları kendimin Kürt olmadığıma inandıramıyorum” (E-1, 65 yaşında) ifadesi ile coğrafi kültürün batıdaki yansımaya işaret etmektedir. Ancak bu durumun onlara çok da memnun edici gelmediği hissedilmektedir. Dolayısıyla “ben eğer Arapsam Arap olarak bilinmek isterim” (E-1, 65 yaşında) düşüncesi kişinin kendisini karşı tarafa aktarmadığı için hayıflanlandıklarını göstermektedir. Diğer bir aşiret üyesi “bizler bu bölgede Arap olarak bilinmemize rağmen batıya gittiğimizde ister istemez Kürt oluyoruz” (E-23, 36 yaşında) ifadesi ile bu durumun kültürel bir boyut kazandığını vurgulamaktadır. Diğer bir ifade ile aşiret üyelerinin kendilerini kendi kültürleri ile tanıtmak istemelerine rağmen Doğulu veya Güneydoğulu algısı ve bunun inşa ettiği kültür, onların *Kürt* kimliği içinde tanımlamalarına neden olmaktadır. Ancak bu durum bölge için sadece tanımlama itibari ile değil somut olarak gerçekleşen etkileşime de işaret etmektedir. Bu yönüyle dışarıda algısal olarak birleşmenin yanında bir diğer aşiret üyesinin “bizler Kozluk ve Sason bölgesinden Mutki taraflarına göç ettiğimizde bir Kürtleşme sürecine girdik ve bizde şuan tam bir Kürt kültürü hâkim gibi görünüyor” (E-14, 33 yaşında) düşüncesi aslında kültürel bir etkileşimin yeni boyutlarını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu ifade ile Mutki ve Güroymak ilçelerinde yakın coğrafyalarda ikamet etmelerinden dolayı Kürt ve Arap aşiretleri arasında etkileşimin asgari düzeyde de olsa var olduğuna işaret etmektedir. Nitekim daha önceki dönemlerde ekonomik

ilişkiler zorunlu olarak bu ilişkiyi ve etkileşimi mümkün kılar-ken günümüzde, ticaret, taşımali eğitim ve az da olsa evlilik yolu ile farklı etnik gruplar ile bölgedeki Araplar etkileşime girebilmektedirler.

Bu noktada Tatvan'daki tek Şego (ya da Arap) köyü olarak bilinen Kırkbulak (Sak) köyü, çevre köylerden ve aşiretlerden *yalıtk* olması hasebiyle Mutki ve Güroymak'taki diğere aşiret üyelerinden ayrılmaktadır. Dikkat çeken nokta, üyelerin köy ya da aşiret içinde yaşamış oldukları sorunlarda bölgede yaygın bir gelenek olduğu üzere kanaat önderlerinden/din adamlarından ziyade ya devlet kurumlarındaki amirleri ya da Şego aşiretinin Sason, Mutki ve Güroymak'taki diğere üyelerine ulaşmaları ve sorunlarını bu yolla çözüme kavuşturmaya çalışmalarıdır. Bir köy sakinin "geçenlerde bir sorunumuz oldu, Mutki ve Norşin'deki (Güroymak) Şegolara haber gönderdik çözemeyince, bu sefer de kaymakam ve valiyi haberdar ettik onlar çözüme kavuşturdular" (E-16, 39 yaşında) ifadesi yerelin bir anlamıyla kendi kültür ve etkileşim yollarını belli bir kesim ile sınırlı tuttuğunu göstermektedir. Sason ile ilişkiler halen aktif bir şekilde devam ettiği köyde, sözlü tarih yolu ile bu kültür ve gelinen "kadim" yerle ilgili hatıraların sonraki kuşağa aktarılması da saha çalışmasında dikkat çeken önemli bir ayrıntıdır. Kent merkezine yakınlık, halkın kent ile irtibatının kurulmasında ve güçlenmesine çok önemli ilişkileri sağlasa da bu ilişkinin büyük oranda rasyonel ve devlet kurumları bünyesinde ilerlediği görülmektedir. Köyde yapılan gözlem ve görüşmelerde halkın komşu köyler ile bir ilişki ve iletişim geliştirmediklerini ifade etmeleri bir *dışlama* ve *dışlanma* ilişkisinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde komşu köyleri tanımlamak için sıklıkla "Kürtler" ifadesinin kullanılması bir "öteki" algısının hâkim olduğunu göstermektedir. Buna karşılık Güroymak'ta Şego aşiret üyeleri ve Kürtlerin beraber meskûn olduğu Gölbaşı (Serêgolê), Değirmenköy

(Mişaxşên) ve Yamaçköy (Gundê Pavê) gibi birçok köy bulunurken, aralarındaki ilişki çoğunlukla *çatışmasız* bir görüntü sergilemektedir. Buna karşılık Mutki ilçe kırsalında bulunan Şego ve Bıdri aşiret köyleri köyleri bölgedeki diğer köylerden ayrı olsa dahi yukarıda ifade edildiği üzere özellikle ekonomik ilişkiler ile etkileşim gerçekleşmektedir. Ayrıca evlilik yolu ile akrabalık ilişkilerinin ve yine ekonomik ilişkilere bağlı olarak sosyal ilişkilerin de önemli bir gelişme göstermesi gerek Mutki'yi gerekse de Güroymak'taki Şego ve Bıdri aşiret üyelerini Tatvan'daki üyelerden ayırmaktadır.

Kamusal Alanlar Olarak Etnik Çayevleri

Geleneksel toplumun bir uzantısı olarak aşiret örgütlenmeleri kent hayatı ile etkileşime geçmesi durumunda daha önceki ilişkilerinde güncellemeye ihtiyaç duyar. Aşiret üyelerinin sosyal ilişkilerinin değişimi ekonomik çeşitliliğin artması daha önceki mekanik dayanışmayı organik dayanışmaya çevirir. Bu yönüyle bireylerin kırsal alanda benzerlikler temelinde oluşturdukları aidiyetler kent merkezlerinde heterojen bir görüntü kazanmaktadır. Ancak bu durum aşiretin birey üzerinde denetim sağlama gücünü kırarken üyelerin dayanışma, aidiyet ve birliktelik duygusunu devam ettirmeleri için yeni alanlar inşa etmektedir (Kaya, 2013; Uluç, 2015). Nitekim Parin'in (2019: 89) Van kent merkezinde aşiret üyeleri ile yaptığı çalışmada, aşiret kimliği genellikle sosyal dayanışmanın gerekli olduğu durumlarda hissedilirken, düğün, taziye ve cenaze gibi bireylerin dışarıdan ekonomik, psikolojik ve sosyolojik desteğe ihtiyaç duyduğu süreçte aşiret üyeliği, kolektif kimlik ile bireyi içine aldığı vurgulanmaktadır. Bu tür durumlarda aşiret kimliği perçinlenmekle beraber, aşiretin iş olanağı sağlama ve üretim gibi konularda önemini kaybettiği çalışma bulgularına yansımaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi etki ve yetki alanının daralması ile beraber aşiret fonksiyonunun dayanışma ruhuna

evrilmesidir. Zira söz konusu araştırma örneğinde (Parin, 2019) aşiret üyelerinin söylemlerine bakıldığında aşiret kimliği daha çok sosyal dayanışmanın gerekli olduğu durumlarda önem kazanırken, aşiret ağasının/liderinin/büyüğünün fonksiyonunun ise barıştırma, onarma ve aracı olma alanlarıyla daraltıldığı görülmektedir. Bu durum aşiret ağalığına kolektif kimliğin devamı için nostaljik ve sembolik bir boyut kazandırıldığını göstermektedir. Benzer şekilde Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin kentte ikamet eden üyelerinde aynı kamusal mekanı kullanma, benzer tüketim alışkanlıkları, aidiyet durumları bariz bir şekilde göze çarpmaktadır. Zira gerek Bitlis merkezde gerekse Tatvan ve Güroymak ilçelerinde saha çalışması süreçlerinde aşiret üyelerinin aynı çayevini/kahvehaneyi tercih etmeleri bu anlamda dikkat çekicidir. Özellikle Tatvan'da sadece bir köyde ikamet eden Şego aşiret üyelerinin Tatvan merkeze geldiklerinde kullandıkları çayevi, onlar için bilgi alışverişlerinin, Mutki, Hasköy, Güroymak ve özellikle Sason'daki diğer aşiret üyeleri hakkında bilgi edinmenin çok aktif olduğu bir mekâna dönüşmektedir. Aşiret ile ilgili konuların yanında çayevi, ayrıca Türkiye gündemi ile yerel siyaset hakkındaki tartışmaların yapıldığı önemli bir merkez olmaktadır.

Mutki kırsalından Bitlis kent merkezine gelen Şego ve Bıdri aşiret üyeleri çoğunlukla Mutki durağındaki çayevlerini kullandıkları görülmektedir. Güroymak'ta ise çoğunlukla Gölbaşı durağı, gençlik parkı ve Mehmetçik parkı gibi yerlerde vakit geçiren aşiret üyeleri nüfusun çok olmasından dolayı bazen dağınık bir görüntü de sergileyebilmektedirler. Aynı şekilde Şego ve Bıdri aşiretlerinin alt gruplarında (mal) da kamusal alanlar olarak çayevleri değişebilmekte ve seçicilik artmaktadır. Ancak çayevleri ya da kahvehaneler salt bir toplanma, bilgi alışverişlerinin ve tartışmalarının ötesinde çok daha derin toplumsal anlamlar taşımaktadır. Zira sadece erkeklerin dâhil olduğu bu mekân, eril bir toplumun özelliklerini barındırmaktadır (Çağ-

layan, 2012: 106; Özkök, 2019; Koca ve Ersöz Tüğen, 2020). Aşiretler özelinde düşünüldüğünde, kamusal alanın bu şekilde erkeklere özel olması kadınları dışarıda bırakırken, diğer il ve ilçelerdeki aşiret üyeleri ile olan irtibatın yine erkekler üzerinden devam ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde çayevleri, “doğru” ve doğrudan bilginin alındığı bir mekân özelliği kazanırken, bireyin kalabalık kent merkezinde sığınacağı bir alana da dönüşmektedir. Nitekim aşiret üyelerinin görüşme esnasında sıklıkla vurguladığı üzere çayevinin, köyden gelen kişinin kent merkezindeki işini bitirdikten sonra, oturup dinlenmek istediği bir alan olması, mekâna anlam yüklenildiği ve aidiyet beslendiğine de işaret etmektedir. Aytaç’ın (2005: 180) bireyler için “kaçış” mekânı olarak nitelendirdiği bu alan köylü/kentli/göçmen gibi kategoriler için farklı anlamlar taşımaktadır. Ancak çayevi kültürü olan tüm bireyler için bu mekân, kişinin kendisini iyi hissettiği ve boş zamanlarında vakit geçirdiği bir özellik kazanmaktadır.

Arap Aşiretlerinde Göçün Yönü ve Mekânın Belirleyicileri

Sözlü tarihe başvurulduğunda özellikle Şego ve Bıdri aşiretlerinin Mutki’ye ama genel olarak doğu tarafına (Hasköy, Muş ve Güroymak) yönelik göçlerin yaklaşık olarak 1850’ler ile başladığı ve Ermeni tehciri ile hızlanarak devam ettiği belirtilmektedir. Ancak tarihsel belgelerin birleştirilmesi neticesinde varılabilecek bu iddia daha derin tarihsel incelemeleri gerektirmektedir. Buna rağmen 1892 Bitlis salnamesinde Huyut bölgesinde kayıtlara geçen Şego ve Bıdri aşiretlerinden görüşme yapılan kişilerin 1850 öncesi şecerelerinin Sason’da olması ortaya konulan bu tarihsel tespitin doğruluk payını arttırmaktadır (Aşkın, 2019: 485). Bununla beraber Mutki ve Güroymak’taki aşiret üyeleri içinde canlılığını koruyan sözlü tarih de bu iddiayı güçlendirmektedir. Bu durum Sason isyanı üzerinden düşünül-

düğünde de daha geçerli bilgilere ulaşılmaktadır. Aşiretler ilgili devlet raporunda (Aşiretler Raporu, 2014) Sason bölgesindeki Şego ve Bıdri aşiretlerinin Sason isyanına katıldıkları belirtilip devlet için *güvenilmez* kategorisine dahil edilirken Mutki, Güroymak ve Hasköy bölgesindeki aynı aşiret üyeleri için *devlete bağlı ve güvenilir* olarak tanımlanması cumhuriyet dönemi öncesinden göçün başladığına işaret etmesi açısından yine önem arz etmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Güroymak bölgesindeki Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin bir kısmı ise önce Mutki'ye ya da Hasköy'e yerleştiklerini beyan etmektedirler. Görüşmecilerden birinin "bizler Sason'dan sonra, önce Mutki'ye daha sonra ise Hasköy'e yerleştik en son ise Norşin'e geldik" (E-19, 58 yaşında) yönündeki ifadesi ve diğerlerinin bu yöndeki paralel beyanları bunu doğrulamaktadır. Ancak Güroymak'taki bütün aşiret üyelerinin bu güzergahı izlediğini ifade etmek mümkün değildir. Görüşmelerde Norşin bölgesinin özellikle tarıma elverişli olmasının onların buraya gelmesine neden olduğu yönünde ifadelerin sıklıkla kullanılması, göçün halen beslendiğinin de bir göstergesidir. Görüşmecilerden birinin "Mutki'de bulunan bir kişinin genelde aile üyelerinden en az biri Norşin'de ikamet ediyordur. Çünkü Mutki'nin ve Sason'un dağlık olması onların Norşin'e gelmesine neden oluyor" (E-16, 49 yaşında) yönündeki ifadesi nüfus akışındaki tarımsal boyuta işaret etmektedir. Benzer şekilde 6 çocuğu olan bir babanın Güroymak'ta Gölbaşı (Seregole) da toprak satın alarak 3 oğlunu buraya gönderdiğini aktarması üzerine neden böyle bir yola başvurduğu sorulduğunda "Mutki'de (köyleri kastederek) kalıpta ne yapabilir ki, en azından buradan oraya gitsin ve tarımla uğraşsın" (E-8, 55 yaşında) cevabının verilmesi bu iki ilçe arasında aşiret ilişkisinin yanı sıra yeni yerleşim alanının da inşa edildiğini göstermektedir. Ancak yapılan görüşmelerde göçü besleyen faktörün sadece tarımsal faaliyetlerin olmadığı

sonucuna varmak mümkündür. Zira Mutki bölgesindeki aşiret içi kavgalar, Şego ve Bıdri köylerinin şehir merkezlerinden uzak olması, ulaşım ve iletişim imkânlarını da zorlaştırdığından dolayı aşiret üyelerinin her iki yerde de toprak alma ve yerleşme durumlarını besleyen önemli bir etkidir. Bu minvalde bir görüşmeci “Norşin bölgesinde daha önceki köyünde sorun yaşayan birçok kişi var. Yani tehlikeden kaçıp Norşin’e geliyorlar” (E-8, 33, yaşında) ifadesi önemlidir. Bu durum ayrıca Güroymak’ın aynı aşiret olsa dahi aşiretin alt kollarının toplandığı ve farklılığın bariz bir şekilde görüldüğü heterojen bir özellik ortaya koymaktadır. Kişinin kan davası, kız kaçırma ya da diğer sorunlardan dolayı Güroymak’a taşınması orada kendisini daha güçlü hissetmesinin bir nedenidir.

Kent ya da aşiret eksenli kısa mesafeli yatay göçün son dönemlerde, tarım arazilerinin parçalanması, tarımsal faaliyetlerin cazibesini yitirmesi (örneğin tütün burada önemli bir etkidir), özellikle yeni kuşağın büyükşehirlere göçünü de hızlandırmaktadır. Bu minvalde aşiret üyeleri, son zamanlarda özellikle Bitlis bölgesinden İstanbul’a yoğun göç verdiklerini sıklıkla dile getirilmektedirler. Görüşme yapılan kişilerin hemen hemen hepsinin İstanbul’da bir akrabasının olduğunu ifade etmeleri oranı vermesi açısından önemlidir “Özellikle Zeytinburnu, Fatih, Samatya, Yedikule, Esenler tarafları Şego aşiretinin yoğun olarak yerleştiği yerler arasındadır” (E-23, 36 yaşında) ile bu durumu vurgulayan görüşmeci büyükşehirlere dahi aşiret mantığının, dayanışmasının ve aidiyetin sürdüğünü ifade etmesi de dikkat çekicidir. Bu olguyu doğrulayan diğer bir görüşmeci ise “daha önce Norşin’e tütün ile uğraşmak için gelen aşiret üyeleri günümüzde artık İstanbul’a göç ediyorlar” (E-6, 27 yaşında) ekonomik faaliyetlerin göçün yönünü tayin etmedeki etkisine işaret etmektedir.

Şego ve Bıdri Aşiretlerinde Dilin Etno-Aşiret Boyutları

Kültürün dil ile kurmuş olduğu kadim ilişkinin neticesi olarak dilin aktarımı önem arz etmektedir. Daha önce vurgulandığı gibi günümüzde Şego ve Bıdri aşiretlerinin kullanmış olduğu yerel Arapça, Türkçe ve Kürtçe'nin etkisinde iken daha önceki dönemlerde Ermenicenin etkisinde kalmıştı. Zira eski zamanlara bakıldığında Sabri Safi Efendi'nin (1890) ifade ettiği üzere, Şego ve Bıdri aşiretleri kendi çocuklarına Ermenice isimler koymalarının yanında onların kültürlerinden ciddi oranda etkilenmişlerdi. Yerel Arapçanın ana akım Arapçadan ayrışmasının farklı nedenleri olsa da yazılı olarak desteklenmemesi önemli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber kültürün sözel kalması da aşiretin maddi ve manevi kültür öğeleri üzerinden de beraber yaşadıkları diğer gruplardan etkilenmelerini hem mümkün kılmış hem de hızlandırmıştır. Yüksel³ (2012) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde meskun olan Arapların Şego ve Bıdri aşiretleri dâhil önemli bir kısmının kendi yerel Arapçaları ile birlikte Kürtçeyi de akıcı bir şekilde konuştuğunu aktarmaktadır. Ancak bu noktada gerek Kürtçe gerekse de Türkçe konuşma becerisinin cinsiyete bağlı olduğunu hatırlatmak gerekir. Alan çalışması sırasında Mutki ve Güroy-mak'ta meskun olan aşiret üyelerinden özellikle erkeklerin büyük bir kısmının Türkçe ve Kürtçeyi akıcı bir şekilde konuştukları fark edilmektedir. Ancak kadın ve çocukların bu noktada oldukça dışarıda kaldıklarını hatırlatmakla beraber çocukların gerek okul gerekse de medyadan kaynaklı olarak Türkçe dil becerileri ebeveynlerine nazaran daha fazla gelişmiştir. Bu durum sosyal ilişkinin pragmatik boyutunu gösterirken yine kadın ve çocukların ekonomik ve sosyal ilişkilerin dışında tutulduğuna da işaret etmektedir. Aynı şekilde, kırsal alandaki

³ <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/Araplar-ve-kurtler-3-33431>
(Erişim Tarihi: 21.05.2020)

aşiret üyesi özellikle kadınlar arasında “attar ” olarak tabir edilen komşu köylerden gelen *seyyar satıcılardan* öğrenilen ve temel düzeyde bir alış verişi mümkün kılan birkaç kelime Türkçe-Kürtçe dil hazinesinden bahsetmek de mümkündür. Bu noktada dilsel kültür, sonraki kuşağa aktarımı yönüyle içinde birçok parametreyi barındıran bir özelliğe sahiptir. Nitekim bireyin hangi yerleşim alanında ikamet ettiği onun önceliğini belirlemekte ve dilsel aktarımı etkilemektedir. Şehir merkezinde ikamet eden aşiret üyesine “Kendi anadilinizi gelecek kuşağa aktarabiliyor musunuz?” Sorusuna karşılık “Bu bizim için acı bir gerçek, özellikle bizim gibi memur ailelerin çocukları dilimizi öğrenemiyor” (E-23, 36 yaşında). Bu durum sosyolojik bir gerçeklik olmakla birlikte, dilin gelecek kuşağa aktarımının sınıfsal/kategorik olarak da farklılaştığını göstermesi açısından önemlidir. Kentsel ve kırsal alanda ikamet etmenin de dilin gelecek kuşağa aktarımını ciddi oranda etkilerken bu iki mekânın da kendi içindeki gruplarda farklılaştığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yapılan saha incelemelerinde kırsal alanda ikamet eden, tarımla uğraşan ve dış dünya ile irtibatın sınırlı olduğu aile üyelerinde yerel Arapçanın korunması daha önemli ve bu dilin gündelik iletişimde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Dış dünyanın gerekliliğinin sınırlı olması ve gerekli ihtiyacın aile reisi olarak “baba” üzerinden devam ettirilmesi ailenin ortak dili olarak arapçanın kullanılmasını teşvik edici ve bir anlamıyla zorunlu kılmaktadır. Bununla beraber görüşme yapılan bazı aşiret üyelerinin kent merkezinde olmakla beraber aile içinde yerel Arapçanın temel anlaşma dili olduğu görülmekte ve farklı bir dilin öğreniminin aile üyeleri arasında bireysel olarak gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Bu tür durumlardaki aşiret üyelerinde, genel olarak ebeveynler ile Arapça konuşulurken etkileşime girdikleri kent kültüründen ve kurumsal kültürden etkilenme oranının daha fazla olmasından dolayı kardeşlerin bazı durumlarda kendi aralarında Türkçe konuştukları görülmektedir. Bu yönüyle

ebeveyn ile Arapça ancak kısmen de olsa kardeşlerin kendi aralarında Türkçe konuşmaları dilsel değişimin ilk nüveleri olarak anlaşılabilir. Zira ileriki dönemlerde hâkim kültür ile kaynaşma ve eklenme durumunun daha fazla artacağı, Türkçe kullanım becerisinin akademik başarısını göstermesi açısından önem arz edecek bir duruma dönüşmesinden dolayı dilsel dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleşmesi olasıdır. Buna karşın, Arapça dil kullanımının ebeveyn ve yakın akraba ile sınırlı tutulduğu durumlarda bu dil becerisinin gelişimi ve aktarımı daha geriden takip etmektedir. Bu yönüyle kentsel alanda ikamet etmek kültürel etkileşimden kaynaklı olarak anadil kullanımını hızlı bir şekilde olumsuz etkilemesi dikkat çekmektedir. Saha çalışması sırasında bu yönde birçok aile üyesi ile iletişime girilmesi bu durumun söz konusu aşiretler için genel bir olgu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kent merkezinde ikamet eden diğer kategori ise anne ve babanın veya herhangi birisinin memur olduğu durumlardır. Dilsel ve doğal olarak yerel kültür kaybının (Melanlıoğlu, 2008: 67) en hızlı olduğu sınıfı/kategoriyi oluşturan bu gruptaki kişilerde ana dilin kullanımı da oldukça sınırlı bir alana hapsedilmiştir. Çünkü çiftlerden birinin Arapçayı bilmemesi dilin öğretilmesini ve öğrenilmesini çok daha sınırlı bir alana kaydırırken, çiftlerden ikisinin aşiret üyesi olması ve yerel Arapçayı bilmesi bir önceki gruba göre dilin kullanım alanını genişletebilmektedir. Eğer çiftlerden her ikisi aşiret üyesi ve kendi aralarında anadilleri ile anlaşabiliyorlarsa eşlerin duruma göre kendi aralarında daha çok Arapça olmakla beraber bazı durumlarda da (yine karşı tarafın Türkçe dil becerisine bağlı olarak) Türkçe konuştukları gözlenmiştir. Ancak bu durum kentte kalış süresine bağlı olarak Türkçe lehine ve Arapçanın aleyhine gelişim göstermektedir. Aynı şekilde her ikisi de aşiret üyesi ama kırsal alanda ikamet ediyorlarsa bu durumun tam aksine iletişim Türkçeden ziyade Arapça ile gerçekleşmektedir.

Ancak çiftlerden sadece birisinin aşiret üyesi olması, aşiret üyesinin kendi çocukları ve eşi ile Türkçe, ama ebeveynleri ile bazen de kardeşleri ile Arapça konuştuklarını aktarmaları önemlidir. Bu durum yerel Arapçanın sınırlı bir alana sahip olduğunu göstermektedir. Bu kategoriye giren bir memur ile yapılan görüşmede evde Arapça kullanma sıklığı sorulduğunda “kendi ailemde nerdeyse hiç konuşmuyorum, konuştuğumda ise çocuğum, ‘baba yine ne diyorsun’ diyerek beni uyarıyor. Ama babam ile konuştuğumda mutlaka Arapça konuşurum” (E-23, 36 yaşında) ifadesi ile aslında dilin şahısın kimliği ile sınırlı bir etkileşim alanı bulduğunu ortaya koymaktadır. Aynı kategoriye giren başka bir aşiret üyesi ise kent merkezinde daha fazla kalış süresine bağlı olarak “ben kendi dedem ve nenemle Arapçadan başka bir dil kullanamazdım” (E-24, 35 yaşında) ifadesi bir önceki veriyi doğrulamaktadır. Dilin kullanım alanının bazı gruplarda bu şekilde daralması ve buna ek olarak günümüz teknolojileri tarafından dışarıda bırakılması (Cunliffe ve Herring, 2005: 132) bu yerel ve endemik Arapçanın süreç içerisinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını öngörmek mümkündür.

Bitlis kent genelinde söz konusu aşiretlerin kullandığı dil onların kimliklerinin bir göstergesi durumuna dönüşmüştür. Zira il genelinde başka Arap aşiretlerin olmaması Arapça konuşanların yerel halk tarafından doğrudan bu iki aşiretten birine dahil edilmesine neden olmaktadır. Bu durumda saha çalışmasında dikkat çeken önemli bir nokta olarak, bölgedeki diğer yerel halk için hangi Arap aşiretinden olduğu çok da önemli değil iken, kişinin Arapça konuşması onun doğrudan “Şego ya da Bıdri” olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Ancak Şego ve Bıdri aşiretleri arasında dilsel farklılıkların olduğu da aşiret üyeleri tarafından vurgulanmaktadır. Bıdri aşiret üyeleri, yerel Arapçaya Şego aşiretine kıyasla daha fazla sadık kaldıklarını vurgulanmaktadırlar. Özellikle Şego aşiretinin kent merkezine

yakın köylerinde konuşulan Arapçaya önemli oranda kürtçe ve Türkçe kelimeler dahil edildiği, Bıdri aşiret üyelerince vurgulanmaktadır. Ancak ilginç olarak özellikle Şego aşiretinin Güroymak'taki üyeleri, sade Arapça konuşmaya çalışan üyelerine "Bıdriler gibi konuşuyorsun" diyerek bir bakıma iki aşiret arasında gerçekleşen ayırımı işaret edilmektedir. Şego ve Bıdri aşiretleri arasındaki bu durum Bernstein'in (2003) dilsel kodlar çalışmasını andırmaktadır. Ancak bu dilsel kodlar sosyal sınıfı göstermekten ziyade aşiret üyeliğini ortaya koyma, kent ile etkileşime geçme boyutunu, diğer etnik gruplar ile ticari faaliyetlerde bulunma sıklığına göndermede bulunmaktadır. Zira Bernstein'e göre bir sınıfın kullanmış olduğu dil, onun gelir meslek gibi somut biçimlerini yansıtmakla kalmayıp, kullanılan dilsel gramerin, kelimelerin ve cümlelerin bireyin sahip olduğu sınıfın kültürel boyutunu da ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Kullanılan dilin belli bir kesime ait olması onun yerelliğini gösterirken (Slattery, 2012: 196) Şego ve Bıdri aşiretleri özelinde düşünüldüğünde bu iki aşiret arasındaki tarihsel farklılaşmayı da ortaya koymaktadır. Bu iki aşiret birbirlerinin hangi aşiretlerden olduklarını konuşma biçimlerinden, kullandıkları kelimelerden fark etmeleri ve bu kıstaslar ile konumlandırmaları gerek kültür sosyolojisi açısından gerekse dilsel kodlar açısından önemli veriler barındırmaktadır. Nitekim Bruinessen'e göre, (2019: 11). Aşiret mensubunun konuşma biçimi onun bağlı olduğu aşiret kimliğini ve bağlantılarını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Şego ve Bıdri aşiretleri arasında da temel düzeyde bir farklılığın olmamasına rağmen komşu aşiretler ve kent sel alan ile olan irtibata bağlı olarak dilde meydana gelen değişimler farklılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Buna ek olarak günümüzde kimlik inşası bağlamında daha çok Türkçeden etkilenmekle beraber gündelik konuşmalarda Kürtçe ve Türkçe kelimelerin dile yerleştiği görülmektedir. Bu durum, beraber yaşamının vermiş olduğu olası ve doğal bir süreç olmakla

berber Şego ve Bıdri aşiretlerinin hâkim kültür karşısında azınlıkta kalmaları, ticari ilişki geliştirmek zorunda olmaları ve medya ile diğer iletişim kaynakları onların bu yönde bir gelişme göstermelerine neden olmaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin farklı illerinde öbekler halinde meskûn olan Arap toplulukları ortak bir kültürden yoksundurlar. Din, dil ve diğer kültür parametreleri ile farklı kimlik örüntüleri oluşturan bu gruplar toplumsal olarak da farklı örgütlenme türlerine sahiptirler. Hatay ve Mardin Araplarının daha çok dini cemaat bazında birleştikleri ve kimlik kodlarını bu şekilde korumaya çalıştığı görülürken; Şanlıurfa, Batman, Muş ve Bitlis gibi yerlerdeki Araplar ise genel itibariyle Sünni –Şafii olmakla beraber aşiret örgütlenmesi ile organize olmaktadır. Bu yönüyle Şego ve Bıdri aşiretleri Bitlis, Batman ve Muş illerinde aşiret temelli örgütlenen ve önemli bir nüfus kitlesine sahip olmakla beraber bu kentlerin sosyo-politik gelişiminin yönünü tayin eden gruplardandır. Şego ve Bıdri aşiretlerinin merkezileşme hareketlerinden sonra cumhuriyet dönemindeki Sason isyanına kadar devlete karşı herhangi bir isyana kalkışmamaları ve dağlık coğrafyalarının ulaşılmaz olması devletin de aynı şekilde bölgeye ve orada meskûn olan aşiretlere kayıtsız kalmasına neden olmuştur. Aşiret üyelerinin buldukları bölgelerde kendi aralarında bir dayanışma ve dış tehlike karşısında birlikte hareket etme durumları, onlardaki siyasetin mikro tezahürüne işaret etmektedir. Buldukları kentlerde azınlık etnik kültürü teşkil eden Şego ve Bıdri Arap aşiretlerinin diğer etno-kültürel aşiretlerle iletişimleri ve etkileşimleri bölgeye ve zamana göre farklılık arz etmektedir. Nitekim Mutki ilçesinde bulunanlar, daha önceki dönemlerde bölgedeki Kürt aşiretleri ile özellikle ticari nedenlerle etkileşime girmektedirler. Uzun yıllar devam eden bu *kısıtlı* etkileşim azınlık durumundaki Arap kültürlerini

kısmen de olsa etkilemiştir. Bunu açık bir şekilde yerel Arapçalarına yerleşmiş bir takım Kürtçe kelimelerden anlamak mümkündür. Günümüzde ise Mutki-Hasköy yol güzergahının yapılması Mutki bölgesinin önemini kaybetmesine ve bu iki ilçedeki (Mutki ve Hasköy) aşiret üyelerini ekonomik olarak daha da yakınlaştırarak aşiret kimliğinin pekişmesini sağladığı görülmektedir. Buna karşın Güroymak'ta meskûn Şego ve Bıdri aşiretlerinin diğer etno-kültürel gruplar ile etkileşime girme durumları yerleşim yerlerinden dolayı Mutki'ye nazaran daha yoğundur. Bu da etkileşimin boyutunu ve yönünü azınlık kültürün aleyhine çevirmektedir. Ancak son dönemlerde, medya ve devlet kurumları ile kurulan yoğun ilişkiler gerek Mutki gerekse de Güroymak ilçelerindeki etkileşimi giderek azaltmakta ve dilin özellikle Türkçe lehine gelişme göstermesine neden olmaktadır. Ancak Tatvan ilçesindeki Şego aşiret üyelerinin ise Mutki ve Güroymak'a nazaran diğer etno-kültürel etkilere karşı daha kapalı olması ve komşu köylerden yalıtık bir görüntü sunması bu anlamda önemlidir.

Saha çalışması sürecinde dikkat çeken önemli bir nokta Şego ve Bıdri aşiret üyelerinin birbirlerini kullandıkları yerel Arapça ile hangi aşirete mensup olduklarını ayırabilmesiydi. Bu dilsel gösterge ise her iki aşiret üyesinin diğerini konumlandırmasına ve tanımlamasına imkân vermektedir. Ancak bu ayırım aşiret üyesi olmayan yerel halk için mümkün olmazken, onların Arapça konuşan yerel halkı çoğunlukla Şego veya Bıdri (bulunan yerlerdeki yoğunluklarına göre) gibi üst Arap aşiret kimliği ile tanımlamalarına neden olmaktadır. Aşiret üyeleri kırsal alanda gündelik hayatta yerel Arapçayı konuşur iken yaşlı kesimde Türkçenin neredeyse hiç bilinmemesi oldukça dikkat çekicidir. Buna karşın yeni kuşağın özellikle okul ve medya olanaklarından dolayı Türkçeye ebeveynlerinden daha fazla hâkim oldukları söylenebilir. Kırsal alanda ikamet eden kadınların ise sadece yerel Arapçayı bilmesi ve bazılarının Türkçe ve Kürtçeyi temel

düzeyde dahi bilmemeleri onların kent ve komşu köyler ile kurmuş oldukları sınırlı ilişkiye de işaret etmektedir. Kent merkezlerinde ikamet eden aşiret üyelerinde ise yerel Arapça daha dar alanda kalmakta ve sonraki kuşağa aktarımı çeşitli nedenlerden dolayı sınırlı olarak ilerlemektedir.

Aşiretlerin kırsal alana ait bu tür özellikleri kentsel alana da taşınmaktadır. Kent ve ilçe merkezlerine gelen söz konusu Arap aşiretlerin, kent merkezinde kullandıkları çayevleri ayırmakta ve bu mekanlar kamusal alanlara dönüşmektedir. Aşiret üyeleri yerel ve ulusal gündemden bu mekânlar aracılığı ile haberdar olurken, çayevleri gündelik işleri için merkeze gelen kişiye kentten kaçışı için güvenli bir adres sunmaktadır. Bölgedeki etno-kültürel kimlikler arasında azınlıkta kalmaları aynı şekilde onların siyasi tercihlerine de yansımaktadır. Bu bağlamda bütün aşiret üyeleri için olmasa da genel bir eğilim ile aşiret üyesi birinin aday gösterilmesi oy tercihini etkilemektedir. Bu yönüyle özellikle Şego ve Bıdri aşiretlerinin bölgesel olarak kendi adaylarını çıkarma, ama daha alt örgütlenmelerde de kabile ya da sülalelerin kendi adaylarını çıkarma durumuna sıkça rastlanmaktadır.

Kaynakça

- Abdulla, N. (2010). İmparatorluk Sınır Ve Aşiret: Kürdistan Ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması. (Çev. M. Aslan) İstanbul: Avesta Basım
- Aşiretler Raporu (2014). (3. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Aşkın, D. (2019). Raporlar Ekseninde Bitlis Arapları: Tarihsel Sosyolojinin Harmanında Şego Ve Bıdri Aşiretleri. *Tarihi Ve Kültürel Yönleri İle Bitlis* (Ed. M. İnbaşı Ve M. Demirtaş) (Cilt 2). Bitlis Eren Ünivesitesi Yayınları. Ss. 481-488.
- Aytaç, Ö. (2005). Türkiye Kentleşmesinde Bir Ara Kurum: Kent Kahvehaneleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2). 179-200.
- Barth, F. (1986). Father's Brother's Daughter Marriage in Kurdistan. *Journal Of Anthropological Research*, 42 (3). 389-396.

- Bernstein, Basil (2003). *Class, Codes And Control*. (1-4 Cilt). London Ve New York: Routledge
- Bitlis Salnamesi (H. 1310, M. 1892), [Http://İsamveri.Org/Salname/Sayilar.Php?Sidno=D02826](http://İsamveri.Org/Salname/Sayilar.Php?Sidno=D02826)
- Bruinessen, V.M. (2019). Kürt Aşiretleri, Etnik Kimlik Ve Orta Doğu'da Devlet. *Türkiye'de Aşiret Tartışmaları* (Ed. S. Parin), Ankara: Bağlam Yayınları. (Ss.9-26).
- Crone, P. (1986). *The Tribe And The State*. States İn History, (Ed. H. A. Hall) Oxford: Basil Blackwell Ss. 48-77.
- Cunliffe, D., And S. C. Herring. 2005. "Introduction To Minority Languages, Multimedia And The Web." *New Review Of Hypermedia And Multimedia* 11 (2): 131–137. Doi: 10.1080/1361456051233139218
- Çağlayan, S. (2012). Anadolu'nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, 95-110.
- Doğan, C. (2011). II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması. *Turkish Studies*, (4) 6. 505-521.
- Evliya Çelebi, (2012). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bağdad, Basra, Bitlis, Diyarbakır, Isfahan, Malatya, Mardin, Musul, Tebriz, Van. 4.Kitap 1. Cilt (Haz. S. A. Kahraman Ve Y. Dağlı). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Gencer, F. (2015). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Der-sim'de Merkezi Otoriteyi Kurma Çabaları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 55 (1). 217-242.
- Gökalp, Z. (2013).Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları
- Hallaçoğlu, Y. (2010). *Osmanlı Kimliği Ve Aşiretler*. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı
- Kardaş, A. (2016). Cumhuriyet Dönemi'nde Sason İsyanları Ve Alınan Tedbirler. *The Journal Of Academic Social Science Studies* (43). 49-70.
- Kaya, M. (2013) "Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile Ve Aşiret Dernekleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya. Selçuk Üniversitesi.

- Koca, N , ERSÖZ TÜĞEN, A . (2020). Somut Olmayan Kültür Miras Listesinde Bir Değer Olan Türk Kahvesine Coğrafya Perspektifinden Bakış. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1) , 347-362 . DOI: 10.31454/Usb.692043
- Melanlıoğlu, D. (2008). Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretim Programları. *Education & Science/Eğitim Ve Bilim*, 33(150), Ss. 64-73.
- Özök, E. (2019). Bir Erkeklik Mekanı Olarak Kahvehaneler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yükseklikans Tezi. Ankara
- Parin, S. (2019). Aşiret Ve Ağalığın Kent Formları Üzerine Bir Araştırma. Van Kent Merkezi Örneği. *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları* (S. Parin) Ankara: Bağlam Yayınları Ss. 82-96.
- Safi Paşa. M. S. (1890) BOA. Y_PRK_UM. 19/64, 01 R 1308 (14 Kasım 1890).
- Slattery, M. (2012). Sosyolojide Temel Fikirler. (Çev.Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz). (5. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık
- Sykes, M. (1908) “The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire, *the Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 38, (Jul-Dec,1908), ss. 458-486
- Uluç, A. V., Karasu, M. A. (2015). Kente Yerleşmiş Aşiret Üyelerinin Kentleşme Eğilimleri Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 25, 201-232.
- Weber, M. (2014). Bürokrasi ve Otorite.(Çev. H.B. Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- Yalçın-Heckmann, L. (2012). Kürtlerde Aşiret Ve Akrabalık İlişkileri (Çev. G. Erkaya). İstanbul: İletişim Yayınları.
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/amerikan-vakfindan-etnik-koken-arastirmasi-1041916>
- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mufityuksel/Araplar-ve-kurtler-3-33431>